

Johan Norberg

Ako laissez-faire spravilo Švédsko bohatým

Na Švédsko sa často poukazuje ako na príklad toho, že socializmus môže fungovať lepšie ako trhy. Ale ako ukazuje Norberg, história Švédska ukazuje presne opačný záver.

Svojho času ma začali zaujímať teórie ekonomického rozvoja, k čomu ma priviedlo štúdium jednej nízkopríjmovej krajiny, ktorá bola chudobnejšia než Kongo, mala polovičnú strednú dĺžku života a doječenskú úmrtnosť trojnásobne vyššiu ako priemerná rozvojová krajina.

Tá krajina je mojou krajinou - Švédsko pred necelými 150 rokmi.

V tom čase bolo Švédsko neuveriteľne chudobné a hladové. Počas zlej úrody moji predkovia zo severného Švédska, z provincie Ångermanland, pre nedostatok múky pridávali do chleba kôru stromov. Život na v mestách nebol o nič jednoduchší. Preľudnenie, chýbajúca zdravotná starostlivosť, zlá hygiena a hromadenie odpadu si denne pripisovali svoje obete. Ešte do 20. storočia musela obyčajná švédska pracujúca rodina žiť s piatimi deťmi v jednej izbe s kuchyňou, v ktorých sa zároveň spalo aj jedlo. Mnoho ľudí bývalo spoločne s inými rodinami. Štatistiky bývania zo Štokholmu ukazujú, že v roku 1900 mohlo žiť v budove pozostávajúcej z 200 jednoizbových bytov až 1400 ľudí. Nie je preto prekvapením, že sa v takýchto podmienkach šírilo množstvo chorôb. Ľudia mali mnoho detí nielen pre chýbajúcu antikoncepciu, ale aj pre riziko, že sa len málo potomkov dožije vyššieho veku.

Aj Vilhelm Moberg, náš najväčší spisovateľ, vo svojom diele História Švédov (A History of the Swedish People) píše: „Zo všetkých podivuhodných dobrodružstiev Švédov, nie je ani jedno také pozoruhodné, ako toto: všetky sme ich prežili.“

Avšak behom jedného storočia sa všetko zmenilo. Švédi mali rýchlejší ekonomický a sociálny rozvoj aký kedy zažili, a ktorý bol jedným z najrýchlejších, aký kedy svet videl. Medzi rokmi 1850 a 1950 priemerný príjem Švéda narástol osemnásobne, pričom populácia sa zdvojnásobila. Úmrtnosť dočiat klesla z 15 % na 2 % a priemerný vek dožitia narástol o neuveriteľných 28 rokov. Z chudobného roľníckeho národa sa stala jedna z najbohatších

krajín sveta.

Veľa ľudí za hranicami si myslí, že ide o triumf švédskej Sociálnodemokratickej strany, ktorej sa nejako podarilo nájsť strednú cestu v oblasti daňovej, výdavkovej a regulačnej politiky, čo spôsobilo rovnomernejšiu distribúciu bohatstva, bez negatívneho dopadu na produkčné kapacity. A tak sa malé Švédsko s 9 miliónmi obyvateľov na severe Európy, stalo svetovým zdrojom inšpirácie pre tých, ktorí veria v štátne plánovanie rozvoja a štátom distribuované bohatstvo.

Niečo však na tejto interpretácii neseďí. V roku 1950, keď bolo Švédsko známe po celom svete svojim úspešným príbehom, boli dane v tejto krajine nižšie a verejný sektor menší než inde v Európe alebo v Spojených štátoch. A to až do doby, kým švédski politici začali zvyšovať dane a rozdávať dotácie vo veľkom, čo bolo možné len vďaka bohatstvu, ktoré predtým vytvorili firmy so svojimi pracovníkmi. Najväčší sociálno-ekonomický úspech Švédska sa totiž odohral v dobe, keď malo Švédsko slobodnú „laissez-faire“ ekonomiku, a nárast bohatstva predchádzal zrodu sociálneho štátu.

Toto je príbeh o tom, ako sa to stalo. Príbeh, ktorý by si mali naštudovať krajiny, ktoré sa chcú dostať tam, kde sa dnes nachádza Švédsko. Pretože ak chcú dosiahnuť tento cieľ, musia kopírovať činy starého Švédska, a nie nového – už bohatého Švédska.

Otec Švédskeho liberalizmu

V roku 1763 si mladý kňaz z Österbottenu vo Fínsku (vtedajšia súčasť Švédska) menom Anders Chydenius, sadol za písací stôl, aby napísal jednu esej do súťaže. Otázka, na ktorú sa snažil odpovedať, bola toho času najdôležitejšia: „Prečo tak veľa ľudí opúšťa Švédsko?“ Emigrácia narastala a javila sa ako veľký problém. Všeobecne sa tvrdilo, že Švédi sú leniví a chamtiví, a namiesto toho, aby uchopili zodpovednosť do vlastných rúk a tvrdo pracovali, sa radšej nechali zlákať sľubmi ľahšieho života za hranicami.

Chydeniusova odpoveď bola však opačná. Napísal, že na emigrácii nie je nič zlé. Problémom je autoritársky a skorumpovaný systém, ktorý ľuďom neumožňuje zostať vo Švédsku a žiť dobrý život. Pri popisovaní úradníckej šikany, regulácií a daní, Chydenius kritizoval vládu z pohľadu dôkladného „laissez-faire“ pohľadu. Poukazoval na privilégiá, licenčné požiadavky a

podnikateľské obmedzenia, ktoré chránili malú skupinu lenivých aristokratov a tvrdo pracujúcich ľudí pripravovali o lepší život. Vysoké dane konfiškovali všetko, čo sa im podarilo vytvoriť, skorumpovaná justícia im neumožnila vyhrať na mocnými, a sťažovať si nemohli, lebo tlač bola silno regulovaná. „Domovina bez slobody a hodnôt je len slovom bez hlbšieho významu“ poznamenal.

Chydenius bol moderný kňaz, plný osvietenecých ideí. Rozširoval povedomie o vede a lakárstve, a sedliakom pomáhal zvyšovať úrodu pomocou moderných metód. Tiež bol oboznámený s myšlienkami francúzskych fyziokratov. Ale najväčší vplyv na formovanie Chydeniusových politických a ekonomických názorov mala priama skúsenosť s ľudským utrpením. Ostatní si mysleli, že chudobní ľudia sú leniví a beznádejní, prinajlepšom, že sú objektami vlastnej ľútosťi. Chydenius obrátil túto perspektívu o 180 stupňov: Chudobní ľudia sú inteligentní a usilovní- vďaka čomu dokážu v takomto krutom geografickom a ekonomickom prostredí prežiť. Problém však bol, že museli väčšinu svojej energie a driny použiť na prekonanie regulácií, daní a korupcie. Chydenius preto vytrvalo kritizoval najmä legislatívu, ktorá chudobných nútila pracovať pre aristokratov a veľkých zemepánov, bez možnosti zmeny zamestnávateľa a vyjednávania o mzdách.

Chydenius skúmal konkrétne prípady útlaku, rozširoval vieru v slobodu jednotlivca do nových oblastí, a zovšeobecnil svoje myšlienky do konzistentného systému libertariánskych ideí. Požadoval minimálny štát, ktorý zabezpečí „bezpečnosť pre naše životy a majetky“, ktorého jedinou úlohou bude prevencia „agresie zo zahraničia a útlaku zvnútra“. Okrem týchto prípadov by sa štát nemal nijak angažovať. Veľkosť štátneho aparátu a daňového bremena mala byť výrazne zredukovaná. Trhy a obchodovanie by mali byť plne slobodné. Odmietal dotácie aj pre také sektory ekonomiky, ktoré sám favorizoval, ako poľnohospodárstvo a rybolov. Podľa Chydeniusa sa mala aj samotná vláda riadiť siedmim prikázaním „nepokradneš!“. Farmári by mali nadobudnúť majetkové právo na využívanie ich vlastnej pôdy a aj najchudobnejší roľníci by mali získať kontrolu nad svojou prácou a jej plodmi. Krajina mala otvoriť svoje hranice a povoliť slobodný pohyb medzi Švédskom a Fínskom. Ľudia by mali mať možnosť slobodne diskutovať o rôznych problémoch a vytvárať si vlastné názory. Chydenius dokonca presadzoval liberálny prístup štátu v oblasti náboženstva – rovnaké práva všetkým vierovyznaniam. „Som exkluzívnym zástancom malého, ale požehnaného slova: sloboda,“ uzavrel.

Dráma v parlamente

Z Chydeniusa nespravili kľúčovú postavu švédskej politickej histórie len jeho teórie, ale aj aktivizmus.. Popularitu mu priniesla obrana práva na voľný obchod pre lokálnych farmárov a kňazi z jeho regiónu ho následne zvolili do parlamentu. V roku 1765-66 podnikol cestu do Štokholmu, kde vpísal trvácnu značku do dejín svojej krajiny. Stalo sa to behom krátkeho obdobia, v ktorom malo Švédsko slabého monarchu a silný parlament. V roku 1765 protiruská politická strana Hittarna „(Klobúky“) prehrala súboj so stranou Mössorna („Čapice“), ktorá presadzovala mierové riešenia a redukciu vládnych výdavkov, no nemala jednotnú ideologickú základňu. Chydenius však priniesol zmenu. (Radikálny blok merkantilistov prezýval svojich parlamentných oponentov posmešne „Nočné čiapky“, a seba začali prezývať „Klobúky“. Tieto prezývky im aj prischli.)

Vďaka politickému talentu a zopár veľmi dobre formulovaným pamfletom, ktoré publikoval kým bol v parlamente, sa Chydenius stal lídrom nearistokratického krídla strany Čapíc. To viedlo k úspešným parlamentným hlasovaniam za liberalizáciu obchodu, obmedzenie dotácií a zníženie daní. Čo bolo však najdôležitejšie, Chydenius zabezpečil podporu pre hlasovanie za zákon o slobodnej tlači a o ukončení cenzúry vo Švédsku. V dôsledku týchto zmien sa začali zverejňovať vládne rozhodnutia a dokumenty. V roku 1766 sa jednalo o svetový unikát a Švédsko si získalo reputáciu krajiny, v ktorej je možná slobodná diskusia.

Jeden pamflet, ktorý Chydenius publikoval, bol dôležitejší než ostatné. „Národný úžitok“ (Den nationale winsten) bol strohý, ale mocný argument za podporu slobodnej ekonomiky. Chydenius vysvetlil ako sa voľný trh vďaka motivácii ziskom dokáže samoregulovať a popísal cenový mechanizmus ako nástroj, ktorý všetko kontroluje a stimuluje ľudí k produkcii takých produktov, ktoré sami najviac potrebujú:

Každý jednotlivec sa spontánne snaží nájsť svoje miesto a remeslo, ktorým najviac navýši „národný úžitok“, ak mu v tom nebráni legislatíva.

Každý človek hľadá svoj úžitok. Tento princíp je taký prirodzený a nevyhnutný, že všetky svetové komunity vznikli na tomto princípe. Ak by neplatil princíp trestov a odmien, ľudstvo by čoskoro zdegenerovalo. Práca, ktorá prináša najviac úžitku, je vždy najlepšie zaplatená, a to čo je najlepšie zaplatené, je aj najviac vyhľadávané.

Toto chápanie národného úžitku možno vyzerá komplikovane v aplikácii na naše nové podniky, ale vo svojej podstate je pozoruhodne jednoduché.

Poskytuje slobodu poctivému podnikaniu, avšak nie na úkor druhých. Ochráňuje najchudobnejšie podniky, podporuje pracovitosť a voľný obchod.

Meria každého rovnakým metrom, pričom úžitok je mierou, ktorá ukazuje, kto má dostať prednosť.

Odbremeňuje vládu od tisícok neľahkých starostí, od tvorby legislatívy a vykonávania dohľadu, pričom spája súkromný a národný záujem. Škodlivý druh sebeckta, ktoré sa snaží obchádzať pravidlá, je kontrolované trhovou súťažou – vzájomnou konkurenciou.

Umožňuje Švédom využívať to najväčšie a najcennejšie právo, ktoré Všemohúci poskytol človeku - právo jednotlivca konať tak, ako sám uzná za vhodné.

Vytrháva vankúš pohodlia z područia tých, ktorí môžu vďaka svojim privilégiám bezpečne prespať dve tretiny svojho života. Chytráci bez poctivej práce vymiznú a prosperovať budú usilovní ľudia.

Redukuje prehnané množstvo súdnych sporov. Množstvo nariadení, ich výkladov, výnimiek a aplikácií, ktoré obmedzujú obchod tým, či oným spôsobom, budú zrazu nepotrebné a zrušenie týchto nariadení nikomu neuškodí.

Chydenius na týchto jednoduchých pozorovaniach účinkov cenového mechanizmu a samoregulácie voľného trhu vybudoval svoj svetonázor ekonomického liberalizmu. Popísal neviditeľnú ruku trhu ešte 11 rokov pred publikovaním „Bohatstva národov“ a bol právom nazývaný „Nordickým Adamom Smithom“. Eli Heckscher, jeden z najslávnejších švédskych ekonómov 20. storočia tvrdil, že ak by bolo dielo vtedy preložené do rozšírenejšieho jazyka, dokázalo by získať značnú medzinárodnú pozornosť.

Chydeniusova zásadovosť sa nepáčila aristokratom v jeho vlastnej strane a strana ho dokonca vylúčila z parlamentu za jeho otvorenú kritiku ich monetárnej politiky. Ale Chydeniusov

vplyv stále rástol, čiastočne aj preto, lebo monetárna politika viedla ku krízam, presne ako varoval. Niekoľko veľmi významných osobností z oblasti kultúry blízky kráľovi Gustafovi III. bolo značne ovplyvnených Chydeniusovými myšlienkami. Spomenúť sa oplatí mená ako Nils von Rosenstein – zástanca osvietenstva, ktorý viedol Švédsku akadémii; Johan Henrik Kellgren, ktorý svojimi hrami a básňami atakoval náboženský mysticismus a konzervativizmus a vo svojich ekonomických esejach vysvetľoval, prečo by mal byť trh liberalizovaný. Von Rosenstein a Kellgren dokonca založili spolok, ktorého boli jedinými členmi, pričom jeho úlohou bolo zosmiešňovať okultné a poverčivé organizácie Švédska koncom 18. storočia. Spolok mal názov “Pro sensu communi” (Za zdravý rozum) a 29. august slávil ako sviatok – výročie narodenia Johna Locka. Z ich pohľadu boli ľudia racionálne bytosti, ktoré potrebujú sami rozmýšľať, aby pochopili svet a vedeli sa rozhodnúť ako žiť. Preto chceli zrušiť mechanizmy donucovania, ktoré ľudí nútia konať proti vlastným preferenciám.

Samotný kráľ podpísal zákon o slobode náboženstiev, navrhnutý Chydeniusom, čo dalo židom právo usadiť sa vo Švédsku. Farmárom tiež poskytol viac kontroly nad ich pôdou a liberalizoval obchod v poľnohospodárstve. Kráľ ale tiež ukončil éru silného parlamentu a scentralizoval moc v svojich rukách. Keď bol v roku 1792 zavraždený podivnou aristokratickou konšpiráciou, ktorá bojovala za svoje privilégia a bola inšpirovaná aj Francúzskou revolúciou, jeho syn, Gustaf IV Adolf, využil svoju moc na cenzúru politickej diskusie a pozastavil fungovanie parlamentu. Avšak liberálne myšlienky prežili. Georg Adlersparre, dôstojník, ktorý nazval svoju vieru v slobodu jednotlivca a v majetkové práva „liberálnou“ ešte začiatkom roka 1804, začal publikovať kontroverzný osvietenecký časopis zvaný „Čítanie na rôzne témy“. A o rôzne témy rozhodne išlo. Básne a filozofické štúdie boli publikované hneď vedľa článkov o potrebe liberalizácie liehovarníckeho priemyslu a prvého švédskeho prekladu Bohatstva národov od Adama Smitha. Adlersparre vkladal pod preklad poznámky o tom, ako sa môžu Smithove myšlienky implementovať vo Švédsku.

Nová opozícia

Politika kráľa, ktorá krajinu dovedla k stagnácii a ku konfliktom s Ruskom, Dánskom a Francúzskom, sa Švédom páčila čoraz menej. Daňové a inflačné bremeno dopadlo na ľudí ešte tvrdšie. Koncom roka 1808 museli švédske vojská opustiť východnú polovicu krajiny – Fínsko – a ponechať toto územie útočiacim ruským jednotkám. Odpor voči kráľovi, ktorý

nedokázal vyhrať vojnu, ale zároveň odmietal mier, rástol dokonca aj v armáde. Adlersparre, ktorý viedol armádu na západe, publikoval vyhlásenie o tom, ako môže vojenský konflikt a politický útlak Švédsko zničiť. Išlo o revolučný manifest: aby sme Švédsko zachránili, armáda musí zosadiť kráľa. Adlersparre a jeho jednotky začali národný pochod na Štokholm. Kráľ utiekol smerom na juh, ale ľudia ho stihli zatknúť ešte v štokholmskej samospráve. Aby boli zaistené aj ozajstné politické zmeny, Adlersparre pokračoval v pochode a okupoval Štokholm až do zostavenia nového parlamentu a uskutočnenia reforiem.

To bola revolúcia z roku 1809 – jediná násilná revolúcia vo švédskej modernej histórii a bola inicializovaná liberálnym dôstojníkom a vydavateľom, ktorého inšpiroval Adam Smith.

Cesta k slobode však nebola taká jednoduchá, ako vtedy liberáli dúfali. Parlament obnovil slobodu tlače, vykonal ekonomické reformy a zredukoval privilégiá aristokratov. Avšak liberáli, už zjednotení v Liberálnej strane, boli nespokojní, a to obzvlášť, keď si Švédsko zvolilo nového kráľa. Poslanci sa dychtivo snažili získať mocných kamarátov na svoju stranu, a preto si Švédsky parlament vybral za nového kráľa jedného z napoleonských generálov: Jean-Baptiste Bernadotte (po vymenovaní Karol XIV. Ján). Všetkých prekvapil, keď uzatvoril mier s Ruskom (opustil Fínsko, ale zobral Dánom Nórsko), a keď sa postavil proti osvietenenským ideám a ďalším reformám. Liberáli boli zrazu znova v opozícii. Avšak skutočnosť, že revolúcia obnovila Chydeniusovu slobodu slova, umožnila pokračovanie slobodnej diskusie a umožnila sformovať silné liberálne hnutie.

Pokračujúci vplyv Francúzska a Anglicka zo začiatku 19. storočia podporil rozmach libertariánskych myšlienok. Pozemková reforma vrátila farmárom majetkové práva k ich pôde. Poľnohospodárska produkcia sa zefektívňovala, no mnoho ľudí muselo obrábanie pôdy zanechať. Nezamestnaní a chudobní sa presťahovali do miest, potenciálnym rozvíjajúcim sa priemyselným odvetviam hľadajúcim pracovnú silu sa však nedarilo kvôli zastaraným pravidlám a reguláciám. Lokálne cechy kontrolujúce miestne pracovné stavy samé rozhodovali, kto má právo na pracovné miesto, čo má vyrábať, v akej kvalite, a za akú cenu. Pravidlá a regulácie zabránili oceliarskemu a lesníckemu odvetviu v expanzii a mnoho importov i niektoré exporty boli jednoducho zakázané. Odpor voči ekonomickým reguláciám rástol zo dňa na deň.

Čoraz väčšia časť šľachty si tiež začala uvedomovať problém spoločnosti postavenej na

privilegiách a hierarchii. V rovnakom čase sa začala tvoriť stredná vrstva: Farmári, ktorým pomáhala rastúca produktivita, mestskí obchodníci či služobníci, ktorí neboli aristokratmi, sa čoraz menej stotožňovali so starými štruktúrami, v ktorých bol korporativistický parlament kontrolovaný štyrmi stavmi: aristokraciou, kňazstvom, obchodníkmi a farmármi. Ľudia z týchto vrstiev mali kapitál, ale nemohli ho slobodne investovať. Mali nápady, ale nie slobodu ich uskutočňovať.

Architekt zmeny

Tieto vrstvy sa začiatkom 19. storočia začali zblížovať. A človek, ktorý sa o to zaslúžil, bol vysoký, mladý, červenovlasý radikálny novinár, Lars Johan Hierta. Hierta bol úspešný podnikateľ, fascinovaný najnovšími technológiami a vďaka podnikateľským aktivitám sa neskôr stal jedným z najbohatších Švédov. Bol tiež politikom, ktorý sa v parlamente snažil vybudovať jednotnú opozíciu. Najdôležitejšie však je, že Hierta v roku 1830 založil Aftonbladet (Večerné noviny), prvé moderné švédske noviny, ktoré boli baštou švédskeho laissez-faire liberalizmu, a ako prvé útočili nielen na prípady zneužívania politickej moci, ale na politickú moc ako takú.

Hierta založil Aftonbladet z posledných peňazí, ktoré mal, a ak by neuspel, čakal ho bankrot. Noviny však zožali nečakaný úspech. Revolucionár Adlersparre sa stal ich prvým podporovateľom a sponzorom. Išlo o prvé švédske noviny, ktoré kombinovali spravodajstvo s reklamnou inzerciou, a keďže išlo o večerné periodikum, mohli informovať o správach, ktoré sa stali v ten istý deň. Keďže mal Hierta zmysel pre humor, noviny boli satirické a vtipné, aj napriek vážnej kritike, ktorej sa venovali. Silnejúca stredná vrstva sa mohla v Aftonbladet prvýkrát dočítať o spoločenskom dianí v krajine, o chudobe na vidieku, aj o drsných podmienkach v preľudnených mestských centrách. Mohla sa však dočítať aj o riešeniach: liberalizácii a industrializácii. Aftonbladet poukazoval na liberálnejšie krajiny ako pozitívny príklad vhodný nasledovania: Nórsko, Anglicko, Francúzsko a Spojené štáty. Hierta mal na svojej stene zavesenú kópiu Trumbullovej maľby z podpisovania Americkej deklarácie nezávislosti – ktorú Hierta popísal ako „najkrajšou pravdou a základom spoločnosti“.

Hierta sa svojim mestským osvieteným liberalizmom stal hlasom vznikajúcej strednej vrstvy. Jeho prvý parlamentný návrh – o pití alkoholu na verejnosti – prezrádza veľa o jeho názoroch. V tom čase bola totiž opitosť na verejnosti nelegálna. Hierta mal za to, že táto

legislatíva podnecovala triedny boj, lebo policajti vždy chytili len chudobných opilcov. Hierta argumentoval, že opilstvo by malo byť legálne, ak konzument neohrozuje niekoho život alebo majetok. Hiertova politická kariéra mala za cieľ vštípiť tento libertariánsky princíp do nových sfér. Veril v úplnú slobodu slova, všeobecné volebné právo, a v rovnaké práva pre ženy. Jeho základná myšlienka bola, že žiadna skupina by nemala mať právo „brať peniaze z vrecák ostatných ľudí“, a vždy sa pokúšal krotiť vládne výdavky. Podľa neho by mal mať každý jednotlivec slobodu podnikat' a obchodovať bez zbytočných bariér.

Citát o neľahaní peňazí z vrecák ľudí sa často spomínal v liberálnych kruhoch. Chydenius mal podobné vyjadrenie: nikto by nemal mať právo stáť na pleciach iných. Išlo o sumarizáciu základnej liberálnej myšlienky: rovnosť pred zákonom – vláda nemôže určovať víťazov a porazených. Všetky výsady, ktoré niektorým garantovali alebo zakazovali postavenie, či obchodovanie, by mali byť zrušené. Každý by mal mať rovnaké práva a s každým by malo byť zaobchádzané rovnako. Tieto myšlienky zároveň stanovujú prirodzený limit vládnym zásahom. Čokoľvek, čo je v prospech skupiny na úkor ostatných, musí byť odmietnuté. Vláda by mala naopak poskytovať verejné statky, ktoré sú v prospech celej spoločnosti. Napr. právo a poriadok – s tým každý súhlasil. Väčšina liberálov takisto podporovala vládou poskytované základné vzdelávanie, s argumentom, že ide o niečo, čo je v prospech celej spoločnosti. Čiastočné rozvíjanie infraštruktúry bolo zahrnuté tiež. Niektorí liberáli (nie však Hiertovi radikálni liberáli) podporovali vládou financovaný železničný systém. Ale aj tí, ktorí štátne železnice podporovali s argumentom, že ide o služby na prospech celej krajiny, zastávali názor súkromných investícií do lokálnych tratí, z ktorých mali profitovať konkrétne mestá či regióny.

Hiertov liberalizmus bol založený na prirodzených zákonoch, ktoré presadzoval aj John Locke, ako aj na myšlienkach Francúzskej a Americkej revolúcie, ale Hierta svoj prístup často kombinoval s argumentmi utilitaristov od Jeremyho Benthama a klasických ekonómov. Autori, ktorí kombinovali tieto dve tradície, ako Frédéric Bastiat, Richard Cobden a John Bright z Manchester School, boli spolu s Hiertom obzvlášť populárni, a Hierta zahrnul ich myšlienky aj do svojich novín Aftonbladet. Švédsky liberalizmus je charakteristický v tom, že v sebe mieša rôzne tradície a idey, namiesto toho, aby sledoval len jeden názorový smer. (Niektorí tvrdia, že ide vlastne o charakteristiku švédskej mentality.)

Švédska rôznorodosť bola svojim spôsobom „harmonickým liberalizmom“ pre ktorý bol

konflikt medzi jednotlivými skupinami ilúziou. Všetky skupiny a triedy spoločnosti mohli spoločne napredovať, privilégia však musia byť odstránené, aby bolo ľuďom umožnené žiť sa a zarábať vzájomným súžitím na voľnom trhu. Toto bola politická verzia osvieteneckej idey progresu za pomoci klasickej ekonómie. Keď Adam Smith vysvetlil, že cena mäsa nezávisí od láskavosti mäsiara, ale od jeho vlastného záujmu, nejednalo sa len o ekonomické stanovisko; bol to svetonázor, odkaz, že mäsiar nie je môj nepriateľ. Pri dobrovoľnom obchode by nikto neobchodoval, ak by obe strany obchodu neočakávali profit. Spoločne môžeme napredovať a zlepšiť svet.

Švédski liberáli videli v týchto ideách návod na riešenie sociálnych problémov. Zastaralé záchranné siete cechov poskytovali pomoc len malej skupine ľudí. Po ich zrušení chceli liberáli vidieť svojpomocné spoločenstvá, v ktorých si robotníci a rodiny dobrovoľne organizujú vzdelávanie, sporenie prostriedkov pre chorých, nezamestnaných, a penzijné fondy. Nejednalo by sa len o materiálnu pomoc ľuďom, ale zároveň by sa posilnila uvedomelosť a zmysel pre zodpovednosť za svoje vlastné záležitosti.

Iným opozičným novinám sa mohli vyhrážať alebo ich odkúpiť za účelom umlčania, avšak vláda chápala, že Aftonbladet je niečo iné – potenciálny líder opozície, ktorá bola ešte nedávno rozdrobená. Farmári a obchodníci v parlamente medzitým používali argumenty z novín Aftonbladet na podporu reformy. Napokon, v roku 1835, vláda použila staré zákony ešte z poslednej vojny a noviny zrušila. Avšak vďaka niektorým jednotlivcom sa Hiertovi podarilo vybaviť povolenie na založenie nových novín, a keď Aftonbladet skončil, Hierta jednoducho založil „Nový Aftonbladet“. Keď aj ten zakázali, Hierta založil „Novší Aftonbladet“. A potom nasledovali „Štvrtý Aftonbladet“, piaty, šiesty a tak ďalej.

Toto divadlo bolo pre Aftonbladet obrovskou reklamou a Hierta sa pre mnohých stal celebritou a hrdinom. Zarytí konzervatívci vraveli, že jediný spôsob ako poraziť Hiertu, je tvrdo zasiahnuť, zakázať všetky jeho noviny, ale vláda sa to vo svetle Hiertovej popularity neodvážila urobiť. Po viac než troch rokoch hrania sa na mačky a myš Hierta pohrozil, že vydá ďalšie noviny, ak tie súčasné opäť zakážu. Vláda pre obavy z násilných reakcií verejnosti, v tichosti a bez rozhodnutia parlamentu, starý zákon zrušila. Sloboda tlače bola obnovená a každý videl, že vláda sa dá poraziť.

Hnutie

Sila opozície rástla postupne čoraz viac. Mala podporu známych básnikov a autorov ako C. J. L. Almqvist, ktorý do Aftonbladetu prispieval ostrými liberálnymi článkami; Fredrika Bremerová, ktorá Ježiša popísala ako prvého liberála, lebo bol za práva jednotlivca; a E. G. Geijer, najslávnejší konzervatívce, ktorý v roku 1838 opustil svojich kamarátov, a hľadel na moderný svet plný obchodu, industrializácie a otvorenej diskusie ako na zázrak, ktorý sa pomocou demokracie a slobodného trhu dá priniesť všetkým. Autori ako Bremerová a Geijer vpísali švédskemu liberalizmu náboženské hodnoty. Naproti tomu, ľudia ako Hierta boli ateisti, ktorí sa až tak nezastávali náboženskej slobody, keďže náboženstvo pokladali najmä za poveru. Ďalšia generácia liberálov videla slobodu náboženstva ako súčasť najdôležitejších reforiem.

Libertariánske názory mali medzi farmármi v parlamente silné zastúpenie. V zápase za viac demokracie, majetkovo-pozemkových práv a voľného obchodu, sa prirodzene stavali na stranu liberálov. Väčšina farmárskeho stavu bola oponentmi obviňovaná, že sa viac venuje ekonómii teoretického liberalizmu, než praktickej politike.

V obchodníckom stave to bolo rôzne. Na jednej strane bola nová generácia obchodníkov, ktorí chceli viac ekonomickej slobody a konfrontovali starú gardu, ktorá sa zasadzovala za ochranu obchodných záujmov pred konkurenciou. Postupom času nová skupina rástla, kým neovládla celý stav.

Aristokrati a duchovní pravidelne odmietali návrhy za liberalizáciu a hlasovania medzi stavmi často končievali v pomere dva ku dvom – blokujúc reformy. Avšak medzi aristokratmi sa schyľovalo k zmene pomerov. Skupina „umiernených liberálov“ získala viac vplyvu, keď sa mienka v krajine posunula po tom, čo Švédi videli pozitívne výsledky industrializácie v iných krajinách. Až napokon, pomaly, ale isto, prišlo k sformovaniu liberálnej väčšiny za účelom eliminácie obchodných prekážok, ktoré by umožnili vznik nových odvetví.

Umiernení liberáli - tzv. „šedí“ - sa stali ešte vplyvnejšími po roku 1848. Francúzska revolúcia vystrašila kráľa Oskara I. aj aristokraciu. Pomohla im pochopiť, že problém s rozvojom krajiny je naliehavý, a je treba niečo urobiť, aby sa predišlo revolúcii aj vo Švédsku. Za každú cenu sa však snažili vyhnúť poctivým laissez-faire riešeniam a tiež novo vznikajúcemu socializmu. Vládnuca trieda našla svoje riešenie v umiernených liberáloch,

ktorí neodmietali kráľa a podporovali liberalizáciu a modernizáciu krajiny za pomoci reforiem, nie revolúcie. V roku 1848 bol ich najslubnejší poslanec parlamentu, mladý Johan August Gripenstedt, menovaný tzv. ministrom bez kresla ("Ministre sans portefeuille").

Tento aristokratický poručík si stále obliekal čierny kabát a bielu šatku. Gripenstedt bol principiálny, keď išlo o ciele, ale oportunistický, keď išlo o prostriedky. Bol vo Francúzsku, kde objavil Bastiatove myšlienky, ktoré ovplyvnili jeho boj za slobodný obchod a trh. Bol hlboko ponorený do tradícií harmonického liberalizmu a veril v široké liberálne agendy, ako emancipácia žien, náboženská sloboda, demokratickejší parlament. Bol však aj taktik. Keď sa klíma posunula viac na konzervatívnu stranu, netlačil svoje idey proti múru a verejne neprotestoval, keď boli jeho liberálni kamaráti nútení opustiť vládu.

Gripenstedt čakal na svoju príležitosť. Bol to skúsený politik, ktorý vedel budovať spojenectvá a vysporiadať sa s ťažkými situáciami. Stal sa nenahraditeľným pre vládu aj kráľa, a ako postupne sila liberálov rástla, pre establišment bolo stále viac dôležitejšie mať vo vláde silného liberálneho politika. Navyše, kráľ obľuboval Gripenstedtov návrh za vládou kontrolovaný železničný systém, s čím mnoho liberálov nesúhlasilo. V roku 1856 nový kráľ Karol XV. menoval Gripenstedta ministrom financií.

Liberáli pracovali na dvoch frontoch. Vo vláde sa Gripenstedt snažil pretlačiť reformy, akonáhle vycítil šancu. Taktiež oponoval kráľovi, presadzoval svoje názory a maril kráľove plány na zahraničné vojenské dobrodružstvá v zahraničí. Čím silnejší bol Gripenstedtov vplyv, tým viac si mohol dovoliť riskovať. Mal silnú podporu obľúbených novín Handelstidningen z Göteborgu, pod vedením S. A. Hedlunda. Zároveň rástli mimovládne tlaky Hiertu a radikálnejších liberálov na Gripenstedta a vládu, aby presadili širšie reformy a kritizovali ich za to, že liberalizáciu nedoťahujú do konca. To dodalo Gripenstedtovi viac priestoru na manévrovanie, lebo mohol použiť hrozbu z vonka ako argument proti kráľovi a konzervatívnejším silám vo vláde. Mierne reformy viedli k zlepšeniu ekonomickej situácie a nárastu pracovných miest, čo viedlo k ich všeobecnej akceptácii. Čoskoro sa vo vláde objavil umiernený liberál Louise de Geer ako premiér. Louise de Geer a Gripenstedt spolu presadili viacero dramatických zmien vo švédскеj politike, vďaka ich skúsenostiam a vonkajším tlakom.

Vôbec nebudeme preháňať, ak povieme, že Švédsko zažilo medzi rokmi 1840 a 1865

nenásilnú liberálnu revolúciu. Systém cechov bol zrušený, každý mohol začať podnikat' a slobodne sa účastniť trhovej súťaže. Regulácie, ktoré dusili rozvoj drevárskeho a oceliarskeho odvetvia boli odstránené. Švédsko malo od roku 1848 zákon o akciových spoločnostiach. Bankovníctvo bolo povolené a úrokové sadzby deregulované. Povolila sa aj imigrácia a emigrácia (a vyše milión Švédov čoskoro emigrovalo do USA). Zastaralé školstvo, ktoré malo za úlohu produkovať kňazov alebo služobníkov pre elitu, bolo nahradené praktickým vzdelávaním pre každého. Sloboda tlače a náboženstva bola dramaticky rozšírená. Ženy získali právo vlastniť a dedit' majetky, získať vzdelanie, a robiť kariéru.

Predtým, ako musel Gripenstedt zo zdravotných dôvodov opustiť parlament (pravdepodobne pre maláriu), všetkých uist'oval, že jeho reformy budú trvácne. Potom, čo zástancovia voľného trhu zrušili obchodné prekážky a výrazne znížili clá, Gripenstedt v roku 1865 Švédsku zariadil dohodu o voľnom obchode medzi Francúzskom a Veľkou Britániou, dohodu, ktorá garantovala každému aktérovi voľný prístup na trh zúčastnených krajín. Obchodné bariéry padali po celej Európe. Gripenstedt bol tiež spoluzodpovedný za zrušenie parlamentarizmu postaveného na štyroch stavocho, a za vytvorenie nového, demokratického parlamentu.

Výsledok

Keď Gripenstedt opustil vládu, jeho kritici ho označili za zbabelca, ktorý opúšťa bojisko práve v čase, keď ľudia začínajú pociťovať deštrukčné následky jeho liberálnej politiky. Títo kritici predpovedali, že zahraničná konkurencia zdevastuje švédsky priemysel a bez vládnej regulácie biznisu nastanú obrovské problémy s kvalitou a koordináciou. Keď bolo vidiečanom umožnené otvoriť si vlastné obchody, kritici liberalizmu tvrdili, že sa tým mestá odsudzujú na krach, lebo farmári stratia dôvod chodiť do miest kupovať si veci.

Tieto predpovede sa však ukázali ako chybné a trápne ako snád' ešte nikdy pred tým. Dvesto rokov po tom, čo sa na scéne objavil Chydenius, si Švédsko užívalo status jednej z najbohatších krajín sveta, a moment, keď Gripenstedt odstúpil, bol vlastne presný začiatok tejto ekonomickej transformácie. Reálne príjmy mužských robotníkov narastali zhruba o 25% počas každej dekády medzi rokmi 1860 a 1910, a priemerná dĺžka života vzrástla o 12 rokov. Celkovo sa reálne príjmy počas týchto 50 rokov zvýšili o 170%, čo bol rýchlejší rast, než 110% počas ďalších 50 rokov. Ku koncu 19. storočia tvorili výdavky centrálnej vlády len 6%

národného dôchodku.

Liberalizmus Švédsko kompletne zmenil. V spoločnosti, ktorá bola pod prísnu kontrolou, v ktorej boli jednotlivé profesie prísne regulované, kde obchodovanie s inými krajinami bolo v podstate zakázané, sa náhle otvorili priehrada kreativity, ktorá bola po stáročia zadržovaná. Odteraz bola kreativita odmeňovaná, a nie trestaná. Otvorené trhy s minimom regulácií znamenali, že kapitál mohol voľne prúdiť do najlepších nápadov a firmy mohli pracovníkov slobodne prijímať aj prepúšťať. Staré obchody boli mechanizované a Švédsko mohlo odteraz exportovať do Veľkej Británie a iných krajín to, čo vedelo robiť najlepšie, výmenou za import tovarov, ktoré nedokázalo vyrábať až tak dobre.

Farmári, ktorí znova nadobudli svoju pôdu, začali investovať do lepšieho a efektívnejšieho poľnohospodárstva. Drevársky priemysel, ktorý už mohol exportovať vlastnú produkciu, sa preorientoval z exportu „zeleného zlata“ na export už spracovaných fošni a guľatín. Deregulované zlievarne vyrábali železo a oceľ z rudy, po ktorej doteraz kráčali celé generácie ľudí. Remeselníci, oslobodení od starého systému cechov, začali súťažiť novými riešeniami, výrobkami, dizajnmi, a nižšími cenami. Produkcia v továrňach bola elektrifikovaná, čo spôsobilo záplavu masovej produkcie výrobkov, ktoré si teraz mohli dovoliť aj chudobní. S povolením bánk a korporácií začal kapitál smerovať k najefektívnejším výrobcom, a Švédi začali investovať do strojov a metód schopných produkovať lepšie výrobky vo väčších množstvách.

Táto éra laissez-faire bola skvelým podhubím pre kreatívcov a podnikateľov. V tomto prostredí zároveň vzniklo jedno z najkrajších švédskych slov: snilleindustrierna – „dômyselný priemysel“, čo bolo označenie pre podniky založené na šikovných inováciách, alebo podniky schopné masovej produkcie pre export. Akonáhle sa povolilo úverovanie, uzatváranie pracovných kontraktov, prepúšťanie a obchodovanie, bola už cesta od nápadu k nápaditému podnikaniu, a od talentu k dômyselnému priemyslu, veľmi rýchla.

Priemyselné prevádzky v mnohých prípadoch zakladali polyhistori, ktorí boli vynálezcami a priemyselníkmi zároveň. Boli úspešní ako vo vymýšľaní nových vecí, tak v ich výrobe a poskytovaní spotrebiteľom. Lars Magnus Ericsson vynášiel automatickú telefónnu ústredňu a založil firmu L. M. Ericsson. Sven Wingquist vynášiel samoregulačné guľôčkové ložisko a vytvoril firmu SKF. Alfred Nobel vynášiel dynamit a vyrobil Nitroglycerin AB (neskôr Dyno

Nobel), Gustaf Dalén vynášiel blikací mechanizmus pre navigačné majáky a založil firmu AGA. Niektorí podnikatelia speňažili nápady iných ľudí: Axel Wenner-Gren napríklad vybuďoval Electrolux tým, že predstavil vysávače a chladničky švédskym domácnostiam.

V tomto období sa Švédsko začalo posúvať do budúcnosti. Prichádzal jeden úspech za druhým. Krajina rástla a stále sa objavovali nové možnosti. Domácnosti sa dočkali tečúcej vody a kanalizácie, a ulice a domy boli vybavené elektrickým osvetlením.

Gripenstedt v roku 1857 vo svojich dvoch dramatických prejavoch vysvetľoval, že vďaka slobodnému trhu, prístupu na zahraničné trhy, a modernej infraštruktúre, sa Švédsko - jedna z najchudobnejších krajín Európy – môže premeniť na jednu z najbohatších krajín. Gripenstedt bol za to vysmievaný svojimi oponentmi, ktorí nazvali jeho prejavy naivnými fantáziami. Ale Gripenstedt sa smial posledný. Ako bolo spomenuté, medzi rokmi 1850 a 1950 sa švédsky národný príjem na hlavu zvýšil osemnásobne, pričom počet obyvateľov sa zdvojnásobil. Dojčenská úmrtnosť klesla z 15% na 2% a priemerná dĺžka života vzrástla o ohromujúcich 28 rokov.

„Každý je dnes liberál“

Liberálne hnutie síce zvíťazilo, ale čoskoro sa stalo obeťou svojho vlastného úspechu. V januári roku 1867, s demokratickým, nestavovským parlamentom, liberalizmus triumfoval.. Lars Johan Hierta, najstarší poslanec parlamentu, predniesol uvítaciu reč, v ktorej oslavoval reformy a varoval poslancov, aby neprichádzali s novými nápadi ako obrat' ľudí o peniaze. Jeden komentátor poznamenal: „Teraz nemáme žiadne strany. Každý je dnes liberál.“

Svojim spôsobom to však pre klasických liberálov predstavovalo problém. Vyzeralo to, akoby dokončili svoju robotu. Koalícia, ktorá reformy presadila, mala zrazu iné záujmy. Dalo sa to pozorovať na nových stranách, ktoré v parlamente vznikli. Ľudia z prostredia starej liberálnej vlády založili Ministerskú stranu za účelom brániť reformy, bez hlbšieho programu. Menšia skupina založila Neoliberálnu stranu, ktorá bola ekonomicky liberálna a chcela rozšíriť svoje princípy do kultúrnej a politickej oblasti, vrátane širších práv žien, dôraznejšiu vládu zákona, a viac demokracie. Dominovala však nová Vidiecka strana zameraná na farmárov, ktorá mala liberálne prvky, presadzovala zníženie daní a viac moci pre ľudí mimo Štokholmského establišmentu.

Liberáli sa rozdelili medzi všetky tieto strany. G ripenstedt a umiernení liberáli sa pričlenili do Ministerskej strany. Hierta a radikálni liberáli sa na určitý čas pripojili k Neoliberalnej strane a Hedlund s mnohými liberálmi mimo Štokholmu sa pridali k Vidieckej strane. To znamenalo, že všetky strany boli ovplyvnené liberalizmom a stále úradovala liberálna vláda – liberalizmus však už netvoril jeden koherentný celok usilujúci sa o spoločný cieľ.

Keď liberáli a zástancovia trhu na konci 80. rokov 19. storočia prehrali svoju dlhotrvajúcu a dôraznú kampaň proti clám na obilniny, vznikla nová konzervatívna vláda a nové politické alternatívy. Z ekonomického hľadiska, clá až tak veľa neznamenal. Clá neboli upravované o infláciu, takže v reálnych cenách sa rok čo rok znižovali, a klesajúce ceny dopravy tiež viac než vyvážili straty spôsobené clami. Švédske exporty a importy pokračovali v raste každým rokom. Avšak clá mali oveľa vážnejšie politické následky.

Harmonický liberalizmus sa rozpadol, keď jedna skupina ľudí začala brať peniaze z vreciek iných ľudí. Každý mal potom záujem vyskúšať si presadiť vlastné výsady a privilégia. Ak niekto zastával klasickú pozíciu neutrálneho štátu, začali mu šmátrať v peňaženke ostatní. Jeden komentátor poznamenal: „Po víťazstve protekcionizmu sa parlament začal topiť v návrhoch požadujúcich vládne zásahy tu a tam.“

Liberálne hnutie sa následne začalo meniť. Prirodzená empatia ľudí smerovala k chudobným a k pracujúcim. Keď ich však vláda zradila tým, že im predražila živobytie, museli sa ozvať späť. Zdalo sa, že najlepším riešením bude rozšíriť všeobecné volebné právo, keďže ľudia si želali slobodnú ekonomiku, no návrh v parlamente zvolenom bez všeobecného volebného práva neprešiel. Niektorí liberáli však rozmýšľali inak: keďže vláda podporovala producentov clami, nastal čas protiútokov zo strany spotrebiteľov. Preto niektorí začali uvažovať o importe Bismarkovho štátu sociálneho zabezpečenia – tak vznikli „sociálni liberáli“.

V tom istom období sa po 20 rokoch kómy zrodila konzervatívna alternatíva v modernejšej verzii, podporujúca biznis a ochranu vo forme ciel. Kým kedysi sa hovorilo, že rozvoj dokáže zastaviť len silná a aktívna vláda, teraz sa začalo hovoriť, že práve taká vláda dokáže rozvoj zabezpečiť.

Čo urobili sociálni demokrati

Najsilnejším novým zoskupením sa však stali socialisti, no je zaujímavé, že toto zoskupenie bolo postavené na platforme voľného trhu. Sociálno-demokratická strana bola založená v roku 1889 a jedno z jej hesiel bolo „Stop nenásytným clám!“. Strana vytýkala, že elita prostredníctvom vlády ničí sociálnu rovnosť tým, že pomáha firmám a farmárom a robotnícka vrstva by sa nemala uspokojiť len s čakaním na plody ekonomického rastu. Robotníci by tiež mali od vlády požadovať výhody.

Rôzne záujmy rôznych skupín v konečnom dôsledku udržali liberálny systém pri živote. Konzervatívci a sociálni liberáli bojovali za súkromné vlastníctvo a fiškálnu disciplínu, a spolupodielali sa na záchrane Švédska pred socializmom. Keď sociálni demokrati v roku 1932 získali moc, veľmi rýchlo sa vzdali svojich plánov na zoštátnenie súkromných podnikov. Ich vedenie sa domnievalo, že rast produktivity bol kľúčový pre financovanie reformných programov a sami boli udivení schopnosťami liberálnej ekonomiky. Boli tiež silno ovplyvnení generáciou nezávislých liberálnych ekonómov ako Gustaf Cassel a Eli Heckscher, ktorí uznávali Andersa Chydeniusa. Je celkom zaujímavé, že niekoľko prominentných sociálnych demokratov, sa radilo medzi najkonzistentnejších ekonomických liberálov a zástancov voľného trhu v celom Švédsku.

Švédsko sa na rozdiel od iných krajín stále nechcelo vzdať voľného obchodu, ktorý bol dôležitý pre malú ekonomiku závislú od importu a exportu zároveň. Sociálni demokrati ani odbory sa nesnažili zabrániť prirodzenému odchodu starých odvetví ako poľnohospodárstvo, preprava a odevníctvo, ak to malo znamenať vytvorenie nových pracovných miest inde. Uspokojili sa s presadzovaním opatrnejšej politiky, zachovali voľný trh, ktorý tvoril bohatstvo, nechali voľný priebeh procesu kreatívnej deštrukcie, a až následne distribuovali (rastúce) bohatstvo. Vedeli, že ak sa z nich stane strana triedneho boja, moc vo Švédsku stratia. Namiesto toho vytvorili systém sociálneho zabezpečenia s dôchodkami, nemocenskými dávkami, materskou dovolenkou, a nezamestnaneckými dávkami, ktorého najväčšími príjemcami boli ľudia s vyššími príjmami. Výška väčšiny dávok totiž závisela od výšky príspevkov platených do systému, takže bohatá stredná vrstva mala záujem tento systém zachovať.

Prijali sa regulácie, ktoré nahrávali veľkým firmám – napríklad sa zaviedli pravidlá pre pracovný trh a výnimky z týchto pravidiel si mohli firmy uplatniť len vtedy, ak s nimi

súhlasili aj odbory, čo sa aj často dialo, ak sa jednalo o najväčšie firmy zamerané na export. Vďaka kolektívnym vyjednávaniam, došlo k vyrovnávaniu miezd medzi veľkými modernými exportnými firmami a menšími menej produktívnymi firmami, čo presunulo relatívne bremeno viac na malé firmy. Zvyšovanie daní sa orientovalo najmä na spotrebu (regresívne zdaňovanie), čo minimalizovalo negatívny vplyv na produkciu.

Všetko teda začalo opatrne. V roku 1950 bolo Švédsko jednou z najbohatších krajín na svete. Celkové daňové zaťaženie stále predstavovalo len 19% HDP – menej než v USA a v iných európskych krajinách. Do roku 1965 toto zaťaženie nepresiahlo 30% HDP. Švédsko bolo otvorenou ekonomikou s malou vládou, čo prinieslo úžasné výsledky, a to aj s pomocou histórie, keďže krajina sa vyhla obom svetovým vojnám.

Ekonom Johan Myhrman vo svojej knihe “História ekonomických politík vo Švédsku” tvrdí, že napriek bujneniu štátnej aparatúry, tieto politiky pokračovali:

V tomto období (1950-70) malo Švédsko liberálnu obchodnú politiku, konkrétne nízke clá a zhovievavý prístup k podnikaniu, a to napríklad v oblasti daňovej politiky, ktorá povoľovala veľmi štedré odpočítateľné položky pre investície.

Áno, Švédsko má dnes inú reputáciu. Ale zmena prišla až neskôr. V 70-tych rokoch, keď bola štátna kasa plná peňazí od veľkých firiem a hlavy plné nápadov inšpirovaných západným svetom, ktorý sa posúval doľava, začali sociálni demokrati rozširovať sociálne programy a regulovať trh práce. Verejné výdavky sa medzi rokmi 1960 a 1980 zdvojnásobili, keď narástli z 31% na 60% HDP, čo sprevádzalo aj zvyšovanie daní.

Sociálni demokrati chvíľu mohli cestovať po svete a rozprávať o tom, ako sa im podarilo mať aj silný štát aj vysoké príjmy zároveň – ale len chvíľu, lebo toto bol zároveň moment, keď sa celý model začal rozpadávať. Priemerné tempo rastu sa znížilo o polovicu na 2% v 70. rokoch, pokleslo aj v 80. rokoch, a to sme ešte pred veľkou krízou v 90. rokoch. Mena musela byť devalvovaná 5-krát (spolu o 45%), aby si priemysel zachoval konkurencieschopnosť. V roku 1990, rok pred vážnou ekonomickou krízou vo Švédsku, sa počet pracovných miest v súkromnom sektore prepadol na úroveň roku 1950, no verejný sektor sa v tom istom období rozšíril o viac než 1 milión zamestnancov.

Zatiaľ čo vedomostná ekonomika a ekonomika služieb si vyžadovala najmä investície do ľudského kapitálu, vysoké dane z príjmu odrádzali ľudí investovať do svojho vzdelania a zručností. Štedré sociálne dávky pre ľudí bez práce nahľodávali pracovnú etiku a krajina, ktorá má jednu z najzdravších populácií na svete, sa zaradila medzi krajiny, v ktorých sú ľudia „práceschopní“ najčastejšie.

Spojenectvo medzi silným štátom, veľkým biznisom a odbormi urobilo Švédsko menej flexibilné. Vo významných priemyselných odvetviach sa naďalej investovalo, ale len tam, kde sa nevyžadovalo veľa inovácií. Po tejto zmene sa systém dostal do ťažkostí, pričom nedostatok malých a stredných podnikov znamenal vážny problém. Podniky, ktoré už existovali, nerástli, aj vďaka vyšším rizikám a nákladom regulácií, ktoré bránili prepúšťaniu pracovníkov.

Najvýznamnejšie švédske firmy sú stále tie, ktoré vznikli počas laissez-faire obdobia pred prvou svetovou vojnou. V roku 2000, len jedna z 50 najväčších firiem vznikla po roku 1970, zatiaľ čo služby, ako vzdelávanie a zdravotná starostlivosť, ktoré sa mohli stať ťažkým súkromného sektora, boli monopolizované a financované vládou.

Kým v USA medzi rokmi 1975 a 2000, narástol príjem na hlavu o 72% a v západnej Európe o 64%, švédsky príjem narástol len o 43%. V roku 1970 bolo Švédsko štvrtou najbohatšou krajinou OECD v kategórii príjem na hlavu. Do roku 2000 spadlo Švédsko na 14. miesto.

Sociálno-demokratický minister financií Bosse Ringholm to v roku 2002 vysvetľoval takto:

Ak by malo Švédsko rovnaké tempo rastu ako priemer OECD od roku 1970, naše bohatstvo by výrazne vzrástlo, pričom by išlo o ekvivalent nárastu príjmov domácnosti o 20 000 SEK [2 700 USD] mesačne.

Epilóg

Neboli to socialistické politiky, ktoré priviedli Švédsko medzi najbohatšie krajiny sveta. Švédsko bohatlo v období, keď malo jednu z najotvorenejších a najslobodnejších ekonomík sveta, dane malo nižšie než v USA, a vo väčšine západných krajín. Sociálni demokrati väčšinu týchto protrhových politík nemenili až do 70. rokov 20. storočia, keď prišli k záveru,

že kvalitné švédske ekonomické základy - ako nevídané bohatstvo, silná pracovná etika, vzdelaná pracovná sila, prvotriedny exportný priemysel a relatívne fungujúca byrokracia - sú tak spoľahlivé, že si na nich vláda môže dovoliť postaviť štedrý sociálny štát pomocou vyšších daní a vyšších výdavkov.

Lenže nemohla. Teda nie zadarmo. Sociálny štát začal totiž nahlodávať základy, ktoré držali celý model pohromade. A zo štvrtej najbohatšej krajiny sa behom troch dekád stala 14. najbohatšia krajina.

Pomery v tejto malej nordickej krajine sa odvtedy trochu zlepšili. V 90. rokoch sa vo Švédsku presadili ďalšie dôležité reformy, v reakcii na pomalé tempo rastu a ťažkú krízu v bankovom sektore. Sociálni demokrati a stredo-pravé strany sa zasadili o zníženie hraničných daňových sadzieb; došlo k deregulácii v sektore financií, energetiky, telekomunikácií a médií; centrálna banka získala nezávislosť; dôchodkový systém bol čiastočne zreformovaný osobnými dôchodkovými účtami; súkromný kapitál sa dostal do sektora zdravotnej starostlivosti a starostlivosti o starších; a zaviedol sa tiež systém poukážok na vzdelávanie. Za posledných niekoľko rokov švédska vláda výrazne znížila dane z 52% na 44% HDP a zrušila dane z darovania, dedičstva, bohatstva a bývania.

Švédsko znova oživilo svoje exporty, vytvorilo nové pracovné miesta v súkromnom sektore, a zažilo lepší ekonomický rozvoj, než iné kúty Európy. Švédsko zvláda zápas s finančnou krízou oveľa lepšie než väčšina iných krajín a verejný dlh je na úrovni 30% HDP. Ale to je už iný príbeh – aj keď nie celkom, lebo súčasná švédska liberalizácia a jej obhajcovia boli často inšpirovaní históriou švédskeho individualizmu, reformami spred 150tich rokov, a nevídanou prosperitou, ktorá bola toho dôsledkom. Socha Larsa Johana Hiertu bola vztýčená v centre Štokholmu a sociálno-demokratický hovorca parlamentu prehlásil Andersa Chydeniusa za jedného z najväčších priekopníkov švédskeho parlamentarizmu. V kancelárii (už bývalého, pozn. prekladateľa) ministra financií Andersa Borga visí na stene portrét Gripenstedta a Chydeniusa, ktorí sú podľa slov Borga otcovia švédskej prosperity.

Ak bude Švédsko pokračovať v liberalizácii, posunie sa „späť do budúcnosti“. Táto budúcnosť a tento odkaz je švédskou lekciou pre celý svet.

Anders Chydenius pred skoro 250 rokmi vo svojej víťaznej eseji, ktorá odštartovala švédsky

liberalizmus, napísal: „To, čo sa dnes zatracuje, budúce pokolenia zodvihnú, a to, čo sa dnes nazýva trúfalosťou, bude uznávané v mene pravdy.

Originál zverejnený na libertarianism.org 25.10.2013.

Pre INESS preložil Ondrej Turis.